

УДК 330. 131. 7:336. 71. 322

Тимків А. О.,*викладач кафедри банківського менеджменту та обліку Тернопільського національного економічного університету*

СТАНОВЛЕННЯ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

У статті розкрито особливості становлення та розвитку ризик-менеджменту в інвестиційній діяльності комерційних банків України під впливом тенденцій фінансової глобалізації.

Ключові слова: *інвестиційна діяльність банку, інвестиційні ризики, ризик-менеджмент, розвиток ризик-менеджменту.*

В статье раскрыты особенности управления рисками в инвестиционной деятельности банков, осуществлена оценка становления риск-менеджмента в инвестиционной деятельности банков Украины и определены основные направления развития риск-менеджмента сферы банковских инвестиций под влиянием тенденций финансовой глобализации.

Ключевые слова: *инвестиционная деятельность банка, инвестиционные риски, риск-менеджмент, развитие риск-менеджмента.*

In the article the features of risk management in investment banking activities, assesses the establishment of risk management in the investment activities of bank in Ukraine and identified key areas of risk-management and investment banking areas influenced by trend in financial globalization.

Keywords: *investment bank activities, investment risks, risk-management, development of risk management.*

Постановка проблеми. Важливим джерелом доходів у діяльності сучасних банків є інвестиційна діяльність. Питання підвищення якості інвестиційного портфеля банку є проблемою, яка потребує комплексного та системного підходу. Відтак, вагомим є вивчення причинно-наслідкового зв'язку невизначеності у сфері інвестиційної діяльності банків, аналізу та індивідуального підходу до породжуваних невизначеністю ситуацій. Вимагає вдосконалення тлумачення сутності інвестиційних банківських ризиків, їх ідентифікація та оцінка. Потребує вирішення проблема вдосконалення системи ризик-менеджменту в інвестиційній діяльності банківських установ. Актуальність тематики дослідження посилюється впливом глобальної фінансово-економічної кризи, яка спричинила дестабілізацію надійності та ефективності роботи банків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми ризиків у економічних відносинах приділило значну увагу у свої працях багато зарубіжних вчених-економістів, зокрема А. Сміт, Дж. Кейнс, Дж. Сінкі, Р. Кантілійон, А. Маршалл, Г. Мангольд та Й. Тюнен, а також, Дж. Нейман, О. Моргенштерн і Х. Грюнінга. Вагомий внесок у вирішення проблем управління банківськими ризиками внесли також вчені С. Кабушкін, А. Чугунов, Ю. Русанов, Т. Осіпенко, А. Лобанов, А. Кулаков, О. Проценко, А. Цакаєв, Г. Гориніна, Н. Єрмакова, В. Глущенко.

Особливості управління окремими видами банківських ризиків, невизначеності інвестиційної діяльності та формування системи ризик-менеджменту досліджено у працях таких вітчизняних дослідників, як Л. Примостки, Є. Панченка, І. Бланка, І. Гуцала, А. Старостіної, В. Вітлінського, С. Ілляшенка, Л. Бондаренка, А. Гончарова, К. Уварова, С. Наконечного, Ж. Довгань та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування та визначення етапів становлення ризик-менеджменту в інвестиційній діяльності банків України.

Виклад основного матеріалу. Ризик-менеджмент у країнах з ринковою економікою сьогодні визнаний дієвим елементом управлінського процесу. Становлення та розвиток управління ризиками у банківських установах цих країн відбувалось у доволі складних умовах. Прикладом цьому можуть стати банківські кризи в США 80-х і в Японії 90-х років, що були спровоковані недалекоглядною політикою видачі кредитів, а також крах англійського банку “Barings” в 1995 році в результаті несанкціонованих дій одного із трейдерів цінних паперів банку, що проводив ризиковані біржові ігри за рахунок банку. Також наприкінці 2007 року в Китаї обсяг проблемних кредитів за офіційними даними становив 343 млрд. дол. США. Питома вага таких кредитів у валовому внутрішньому продукті країни сягнула 44 – 45 %. Значними проблемні кредити були і в інших азійських країнах (в Малайзії 36 – 41%). У розвинутих країнах найбільш високим обсягом проблемних кредитів на початок XXI ст. володіла Японія (25 – 26% валового внутрішнього продукту) [4, с. 38]. Внаслідок цього, ризик-менеджмент, а особливо банківський, сьогодні стає невід’ємним структурним елементом загальної системи менеджменту, оскільки банківська установа, що претендує на стійкий розвиток, повинна мати у своєму арсеналі ефективну систему аналізу, моніторингу та контролю ризиків. Функціонування такої системи повинно ґрунтуватися на певних принципах та чітко сформульованих задачах. Особливими принципами та задачами відзначається інвестиційний ризик-менеджменту банку (табл. 1).

Таблиця 1

Принципи та задачі менеджменту банківських ризиків

Принципи та задачі менеджменту ризиків	Ризик-менеджмент банку	Ризик-менеджмент в інвестиційній діяльності банку
Принципи менеджменту банківських ризиків	принцип усвідомленого прийняття ризиків; принцип керованості прийнятих ризиків; принцип незалежності та доцільності управлінських процесів; принцип економічної раціональності управління ризиками; принцип врахування загальної стратегії та місії банку.	принцип плановості інвестиційних ризиків; принцип можливості впливу на рівень інвестиційних ризиків; принцип максимальної об'єктивності та неупередженості аналітичної оцінки інвестиційних ризиків банку; принцип доцільності методів мінімізації інвестиційних ризиків; принцип гармонійності інвестиційного ризик-менеджменту та інвестиційної політики банку.
Задачі менеджменту ризиків	– виявлення сфер підвищеного ризику у діяльності банку, що генерує загрозу фінансовій безпеці в цілому; – усестороння об'єктивна оцінка імовірності настання окремих видів ризиків та пов'язаних з ними фінансових втрат; – забезпечення мінімізації рівня ризиків щодо запланованого рівня доходності та при настанні ризикуотворюючих чинників.	виявлення джерел та факторів ризиків, що несуть загрозу недоотримання прибутку від інвестиційної діяльності банку; комплексна аналітична оцінка інвестиційних банківських ризиків; вибір та застосування найбільш прийнятних методів мінімізації інвестиційних ризиків банку; моніторинг інвестиційних ризиків протягом усього інвестиційного циклу.

Організація та адаптація системи управління банківськими ризиками відбувається у певній чітко вираженій раціональній послідовності. У такій послідовності виділяємо, в першу чергу, підготовчий етап, що включає комплексну формалізацію управлінських процесів у сфері ризику та складення комунікаційних карт інформаційної системи. Обов'язковим є вирішення проблеми міри централізації управлінських процесів у ризик-менеджменті.

У інвестиційній діяльності банку не менш важливим є розробка концепції оптимізації рівня інвестиційного банківського ризику, тобто утвердження алгоритму ідентифікації, вибір методів аналізу, оцінки та мінімізації. На основі цього здійснюється формування внутрішніх положень банку та додаткових інструкцій.

На етапі безпосередньої інтеграції системи інвестиційного ризик-менеджменту здійснюється розробка рекомендаційних схем та планів впровадження у загальнокорпоративні підсистеми (інформаційну, контролюючу, підсистему раннього реагування тощо). Крім того, розглядається періодичність надання внутрішньої банківської звітності щодо реалізації чи ймовірної реалізації окремих видів ризиків.

Безперечно, найбільш бажаним результатом реалізації функції регулювання в інвестиційному ризик-менеджменті банку є оптимізація рівня інвестиційного ризику. Під “оптимізацією” розуміють приведення співвідношення ризик/дохід до прийнятного для банку рівня або “процес приведення системи у найкращий стан” [1, с. 702]. У процесі оптимізації можливим є вибір наступних кроків для ризик-менеджерів усіх рівнів (табл. 2).

Таблиця 2
Дії ризик-менеджерів банку у процесі оптимізації рівня ризику

Менеджмент банківських ризиків	Дії ризик-менеджерів у процесі оптимізації ризиків
Ризик-менеджмент банку	Повне сприйняття ризику; ухилення від ризику; трансформація ризику; резервування; збалансування активів та пасивів.
Інвестиційний ризик-менеджмент банку	Повне неприйняття інвестиційного ризику і відмова від інвестицій; часткове сприйняття інвестиційного ризику через відмову від певних напрямків в інвестиційній діяльності банку у зв'язку із надмірною їх ризиковістю; повне сприйняття інвестиційного ризику, що веде за собою вибір та застосування доцільних та можливих методів його мінімізації.

Однак для ефективного контролю за отриманням бажаних результатів від реалізації усіх перерахованих вище послідовних етапів необхідно сформуванню ефективного механізму моніторингу банківських ризиків. Моніторинг повинен ґрунтуватися на конкретній інформації, тобто на даних обліку, звітності, внутрішнього та зовнішнього аудиту, а також, інформації що подається спеціалізованими службами банку.

Незважаючи на складні трансформаційні чинники розвитку банківської системи України, порівняно з 1991 роком до 1999 року обсяги банківського інвестиційного кредитування зросли у тисячі разів. Частка довгострокових інвестиційних кредитів у складі кредитного портфеля українських банків досить довго була порівняно малою: у 1991 – 1995 роках середнє її значення становило 8,1% від загального обсягу наданих кредитів, при чому максимальне для цього періоду значення 12,4%, припадало на 1991 рік. В 1996 – 1999 роках зафіксовано зростання цього показника до рівня 15,6%.

Тривалий час (1995 – 1999 рр.) мали місце неоднозначні тенденції у

сфері фінансових інвестицій банків, а саме, банки при формуванні портфеля цінних паперів найбільше вкладень здійснювали в облігації внутрішньої державної позики. Тобто заради швидких і гарантованих доходів, надавалася перевага не прямому фінансуванню економіки, а інвестуванню кредитних ресурсів у гарантовані державою цінні папери.

У результаті цього, виділяємо такі етапи еволюції інвестиційного ризик-менеджменту у теорії та практиці вітчизняної банківської справи:

1. Зародження ідеї управління ризиками (початок 90-х років ХХ ст.). Порождена гіперінфляційними тенденціями, дестабілізацією економіки, дефіцитом державного бюджету невизначеність у діяльності фінансово-кредитних установ нерідко ставала причиною масових банкрутств банків. Адміністративні методи управління не завжди були ефективними у діях керівництва банків. Окремі банки розпочали діяльність у сфері нетрадиційних банківських послуг, до яких із впевненістю можна було б віднести, на той час, і інвестиційну діяльність. Така тенденція породжувала необхідність у формуванні новітніх підходів до управління. У наукових школах банківської справи виникали ідеї структурування управлінського процесу, розподілу на окремі етапи, групування управлінських дій. Водночас, виникає необхідність перегляду принципів та підходів до управління в умовах невизначеності та постійної загрози ризику.

2. Інтенсивний розвиток ризик-менеджменту (1998 – початок 2008 року). Першими, що прийняли на себе удар азіатської кризи 1998 року стали банківські системи східноєвропейських країн. Банкіри всерйоз замислилися над доцільністю введення систем менеджменту ризиків для передбачення, прогнозування та нівелювання наслідків несприятливих подій.

Відгуками теоретиків на запити практиків банківської справи стали численні дослідження у сфері аналізу, оцінки та методів мінімізації банківських ризиків. Вагоме місце у цих дослідженнях посідали доробки у сфері управління інвестиційними ризиками. Однак найбільша увага приділялася традиційним видам банківських ризиків – кредитному ризику, валютному ризику, ризику ліквідності, процентному ризику тощо.

3. Ризик-менеджмент у системі антикризового управління (розпочався у другій половині 2008 року і триває донині). Системна глобальна фінансово-економічна криза, що розпочалася у другій половині 2008 року, внесла суттєві корективи у становлення та розвиток банківського ризик-менеджменту. Традиційні методи аналізу, оцінки та механізми мінімізації банківських ризиків виявилися менш ефективними у час боротьби із кризовими явищами. Нині в умовах трансформації підходів у відносинах суб'єктів господарювання, визначальну роль у боротьбі із негативними економічними тенденціями глобального, національного та регіонального масштабу посідає механізм антикризового управління, що повинен включати у себе гармонійно інтегровану систему управління ризиками.

У глобальній економіці розвиток ризик-менеджменту розпочався після

Другої світової війни і донині супроводжується пошуком новітніх розробок та вдосконаленням методології [3, с. 95]:

1) до середини 60-х рр. XX ст. відбувався пошук на ринку продуктів, які задовольняли потреби компаній у страхуванні широкого спектру їх ризиків. Разом з тим, відбувалося дослідження щодо оптимізації інвестиційного портфеля, що й спричинило виникнення, власне, поняття “ризик-менеджменту”;

2) з середини 60-х рр. до початку 90-х рр. XX ст. для суб’єктів господарювання широкий інтерес представляли усі види ризиків, а не лише ті, які можна застрахувати. У підтвердження цього висновку зазначимо, що в 1980 році у Вашингтоні створено товариство “Society for Risk Analysis”, яке займалося проблемами управління ризиками у сфері державної політики та охорони здоров’я. А у 1986 році Гордоном Діксоном у Лондоні утворено Institutet for Risk Management;

3) третій період у розвитку ризик-менеджменту розпочався із 90-х рр. XX ст. Вперше у 1995 році фахівцями із Нової Зеландії та Австралії опубліковано стандарт з ризик-менеджменту. Канадські та японські дослідники ризиків в 1997 році розробили аналогічний стандарт. У 1996 році створено GARP. У цілому цей період характеризується появою нових видів ризику та широким застосування новітніх технологій в управлінні ними.

Зміщення світових заощаджень у бік країн, що розвиваються, вплинуло на структуру глобальних інвестицій, а крім того, на перспективи розвитку глобального фінансового ринку [6]. Норма заощаджень за роки першої половини XXI ст. практично не змінилася у порівнянні із роками другої половини XX століття, однак у структурі глобальних заощаджень відбуваються суттєві зміни, а саме – зміщення світових заощаджень в бік країн, що розвиваються. Це вплинуло на структуру глобальних інвестицій, а крім того, на перспективи розвитку глобального фінансового ринку, і призводить до зміни у структурі світових заощаджень, порушуючи проблему диспропорцій між профіцитами та дефіцитами платіжних балансів у глобальній економіці [5, с. 24].

Загалом, глобальні дисбаланси, що спричинені стихійністю ринкових процесів у XX – початку XXI ст., стали головною причиною фінансово-економічних криз. Зокрема, кризи 90-х мали національні та регіональні особливості. Відтак банківські ризики почали переходити рамки національних економік, переростаючи у системні кризи банківського сектору [2, с. 525].

Кожна банківська установа зобов’язана володіти системою заходів щодо уникнення кризових явищ та управління банком у випадку їх настання. Саме тому усі теоретичні та практичні напрацювання у площині антикризового управління протягом останніх років згруповано та систематизовано у цілий науково-методологічний напрям – менеджмент в умовах кризи, який, своєю чергою, можна поділити на дві складові із самостійними цілями та принципами: кризовий менеджмент та антикризовий менеджмент. Виходя-

чи із цілей та основних задач кризового та антикризового менеджменту, можна констатувати, що кризовий менеджмент як система є дієвим лише тоді, коли суб'єкт господарювання опиняється у складних умовах кризового характеру. По-суті, кризовий менеджмент регламентує дії в умовах кризи з метою недопущення руйнації господарської системи суб'єкта.

Система антикризового менеджменту є дієвою за умови структурної розбалансованості, однак у поточній діяльності банку повинен існувати її прототип. Найбільш ефективним прототипом системи антикризового менеджменту у поточній діяльності банку є система ризик-менеджменту. Проблема для керівництва банку полягає у гармонізації двох систем – ризик-менеджменту та антикризового менеджменту, через визначення функціональних меж двох компонентів організаційної структури установи.

Висновки. Незважаючи на те, що сучасна теорія та практика управління ризиками озброєна потужною методологією ідентифікації, аналізу, оцінки, мінімізації та моніторингу рівня ризиків, однак, для специфічних інвестиційних ризиків досі залишається відкритим проблема вибору найбільш ефективних методів управління, їх раціональне застосування та збалансування взаємозв'язків між етапами управлінського процесу.

Виходячи із основної мети управління та поставлених завдань, сформульованих специфічних принципів та функцій інвестиційного ризик-менеджменту банку, необхідним та доцільним залишається функціонування комплексної системи управління ризиками в інвестиційній діяльності банківських установ. А тенденції розвитку економіки України відіграли позитивну роль в усвідомленні того, що сучасний банк не може успішно розвиватися без ефективної системи аналізу, контролю та моніторингу банківських ризиків.

Література:

1. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна – [7-е изд. доп.] – М. : ИНЭ, 2007. – 1472 с.
2. Енциклопедія банківської справи / редкол. : В. С. Стельмах та ін. – К. : "Молодь", "Ін Юре", 2001. – 680 с.
3. Кузьмін О. Еволюція поглядів на ризик в економічній науці / О. Кузьмін, В. Глібчук // Вісник ТНЕУ. – 2008. – №4. – С. 92-101.
4. Методы повышения кредитной безопасности // Банковская практика за рубежом – 2005. – № 6. – С. 36-41.
5. Науменкова С. В. Проблеми подолання негативного впливу глобальних диспропорцій та формування нового геофінансового механізму / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 23-36.
6. World Economic Outlook. April 2010. Summary of Sources and Uses of World Saving. – Режим доступу: <http://www.imf.org/>.